

jemzethalál reformkori víziója mögött ott van Kölcsey *Zrínyi második énekének* beteljesült nótája:

„S im énekelve jár a földműves
Művelve vértakarta földeket,
Más nyelvű szó, más keblű nemzedék
Uralja hon! Mi árva kebledet.”

Bajza *Apotheosisának* szerkezeti és gondolati felépítését is pontról pontra fedi Madáché. Különösen áll ez az utolsó rész reménykedőbb hangvételére, amely a gyász és romok ellenére újjászületést jövendöl. Bajzánál nem törik meg a nemzethez szóló ódai szárnyalású költői monológ, míg Madách az utolsó részben a közösség helyett a honleányhoz (vagy a hazát képviselő allegorikus nőalakhoz) intézi szavait. (Valószínűleg *Vörösmarty Úri hölgyhöz* című ódájának hatására.)

Az Athenaeumban is sűrűn olvashatott Madách ilyen felépítésű hazafias költeményeket; hogy csak néhányat említsünk: Gaál *A hősné sírja* (Ath. 1837. II. 34.), *Vörösmarty Elhagyott anyja* (Ath. 1837. II. 46.), Spetykó Gáspár *Rákoson* vagy *Zenta* (Ath. 1838. I. 46.), Mátisz Pál *Anyakérelem* (Ath. 1838. II. 35.), Zorányi *Visegrád* (Ath. 1840. I. 48.). Ugyancsak az Athenaeum *Hellen virágok* című lírai rovatában találhatunk olyan antik ihletésű hazafias epigrammákat, mint az *Egyiptom s hazánk*.

Az epigramma a múltba merengés mellett a nagyság és törpeség madáchi módon kiélezett ellentétét adja. A romantika végletkedvése, szenvedélyes rajongása az átlagot meghaladó fizikai és szellemi teljesítmények iránt erőteljes hatással volt Madáchra.

A kor meglehetősen sivárságát és lassan bontakozó szellemi fejlődését azonban nem tudja pótolni nála a költői lélek új világot teremtő alkotóképessége, élménysóvársága mögül hiányzik a mély átélőképesség. S ez már lehetőséget nyújt „a század betegségének” arra, hogy hosszú időre birtokába vegye lelkét, és egész életén végigkísértsen. A nagy, romantikus embermegvetés, a talajtalan, de kozmikus arányúvá növesztett unalom, René szinte apriori kiábrándultsága az élet minden megnyilvánulásából, már a fiatal Madáchban is éleszgetik az isteni és emberi világot eleve eltaszító „tagadás ősi szellemét”.

Mindez azonban csak nagyon lassan, fokozatosan tudatosul, mert állandóan küzd vele énjének eszménykereső oldala. A küzdelem hullámzásai nyugtalanságban tartják már a tizenhét éves költőt is. Példa erre a *Lantvirágok* nem egy költeménye, de még inkább az a stilisztikai, nyelvi disszonancia, amely már az első kötet jó néhány darabjában a tartalom és a forma kiáltó ellentétébe rejti a kordivat béklyóiból szabadulni kívánó, de még forrásban levő egyéniséget. Tartalmi, tematikai szempontból a biedermeier és legfőképpen Bajza, stilisztikailag pedig *Vörösmarty* erőteljes és szuggesztív romantikája segíti abban, hogy egyéniségének e kettősségét kifejezze.

De épp ez a polarizáltság vezet a madáchi dialektikához és általánosító készséghez is. Az *ember tragédiája* katartikus hatása sem az ellentétek kibékíthetlenségében, hanem egymást feltételező mivoltában van. S ennek csirái is ott lelhetők a korai szengékben.

Madách egyéniségének és egész életművét meghatározó alkotói arculatának legjellegzetesebb vonásai már az első próbálkozásokon felfedezhetők. S nem igazi lírikus alkat ugyan, e műfajnak mégis jelentős szerepe marad munkásságában. Fiatalkori drámáiban a lázadó, lírájában az eszménykereső Madách lép elénk, az előbbiben a romantika, az utóbbiban az idillikus polgári szentimentalizmus hatása alá kerülve. A romantika kitűnően megfelelt hatalmas élmény- és alkotásvágyának, míg csekély átélő- és alkotóképessége fiatalkori verseiben még lefokozhatta a biedermeier téma- és (érzelgőssége mellett is) érzelmszegény kifejezőmódjához.

Schéda Mária

Adalékok a Madách-síremlék történetéhez

Mintegy 47 db levél — az 1933. szeptember 1. és 1938. november 11. közötti időből — ad bepillantást az alsósztrégovai (Dolná Strehova) Madách-síremlék felállítása ügyében tett lépésekről.

A Madách Imre sírjának méltatlan állapotáról, elhanyagoltságáról szóló hírek készítették Horánszky Lajost a Kiszfaludy Társaság tagját, író, publicistát arra, hogy a valóságról személyesen szerezzen meggyőződést. Ezért 1932. július 31-én Alsósztrégovára utazott. A látottak megdöbbentették. Egy útmenti, présházszerű, dűledező, kívül-belül elhanyagolt épület volt a „családi kripta”. Ez indította Horánszkyt arra, hogy a Kiszfaludy Társaság és az MTA támogatásával kezdeményezője, sőt végig szervezője és végső fokon megvalósítója legyen a Madách-síremlék felállításának. Így került kapcsolatba Berzeviczy Alberttel, a Kiszfaludy

Társaság és az MTA elnökével; Hóman Bálint kultuszminiszterrel, de miután ez utóbbi „folyvást azt hajtogatta, hogy nincs pénze, és nem tudja, hogy honnan vegye, jónak látta(m) más irányba is tájékozódni.” Így vezetett útja Almásy Lászlóhoz — a képviselőház elnökéhez, ki az ügyben pártközi értekezlet összehívását ígérte, valamint azt is, hogy a mauzóleum költségeire tekintélyes — esetleg 30 000 P — megszavaztatására tesz javaslatot, melyről azonban az országgyűlési naplók nem tesznek említést. Horánszky az iratok tanúsága szerint Beadványtervezetet juttatott el Almásyhoz. Néhány gondolat ebből a Beadványtervezetből:

„A Kisfaludy Társaság mely irodalmi eredményein kívül régi nagyjaink emlékét is ápolja, elhatározta, Madách Imre síri nyugvóhelyét, melyet erősen megrongált az idő, kegyeletes gondozásba veszi. A jelen mostoha viszonyok nem teszik lehetővé azt, hogy a család egy új díszes síremlék költségeit viselje, viszont a cél megköveteli, hogy a megoldás maradóan jellegű s úgy a költő emlékéhez, mint a nemzet kegyeletéhez méltó legyen . . .

A terv megvalósítását a költő emlékének tartozó kegyeleten kívül egyéb fontos okok is sürgetik. A csehslavák kormány nyíltan kifejezett éllel, utalva a költő sírhelyének megrongált állapotára, elhatározta, hogy a Mauzóleum építését magára vállalja s ily irányban már hivatalos utasításokat is adott. Ily viszonyok között az a veszedelem fenyeget bennünket, hogy a cseh kormány Madách Imre emlékét kisajátítja, jóhírnevünket pellengérré állítja azzal a váddal, melyet már eddig is hangoztatott, hogy a magyar nemzet a költőnek tartozó kegyeletet elhanyagolta.

Míndezeket mérlegelve arra kérjük Nagyméltóságodat, mint a képviselőház elnökét, hogy a kegyeletes terv megvalósítására nagy tekintélyével és befolyásával közreműködni méltóztassék. Az ügy támogatása az anyagi áldozaton kívül nagy erkölcsi jelentőséggel is bírna, mert abban az egész magyar nemzet kegyeletes állásfoglalása jutna kifejezésre.

Kérésünket történelmi hagyományok is támogatják. Madách Imre 1861-ben az országgyűlés tagja volt . . .”

Végül is kb. 4000 P jött össze, melynek eredete az MTA-nál és a Kisfaludy Társaságnál kereshető. Ennek eredményeképpen a kripta 1934 folyamán elkészült, az emlékmű nélkül. Az ünnepélyes átadáson, 1934. július 2-án Horánszky Lajos mondott emlékbeszédet a Kisfaludy Társaság képviselőjében.

Ezzel lezárult a munkálkodások első szakasza. A kripta megépítése után választják ki Telcs Ede közreműködésével, a művészi színvonalnak megfelelő és körülmények folytán a legalkalmasabb személyt, Rigele Alajos poszsonyi szobrászművészt, és felkérlik az emlékmű megalkotására.

Rigele két tervet készít, melyeket elbírálás végett elküld Telcsnek, kivel az emlékmű felállításáig mindvégig kapcsolatot tart. Az egyik terv oszlopon nyugvó sast ábrázol. A másik terv, sikerültebb és méltóbb Madách Imréhez, elnyeri a megbízók tetszését. A szoborminta, melynek fényképét megküldte a bizottságnak, egy oszlopról magasba törő kitárt karú ifjút ábrázol, kinek lehulló leple nemcsak az anyag és a szellem kapcsolatának szimbóluma, hanem egyúttal a szobor statikai megoldásának egyik sikerült eszköze.

Az alábbiakban Rigele Alajos szobrászművész levelei alapján vázoló a szobor, ill. az emlékmű elkészítésével kapcsolatos művészi elképzeléseknek megvalósulását. A levelekből kitűnik, hogy a művész az anyagi ügyek lebonyolításában is jelentős szerepet vállalt. E levelek megvilágítják az alkotó szerénységét, önzetlenségét, művészi értékét, valamint Madách iránt érzett mély tiszteletét és lelkesedését.

Telcs Edéhez így ír: „Megbeszélésünk alapján két tervezetet mintáztam . . . hogy megbírálni és véleményedet esetleges korrektúráddal velem tudatni méltóztassál . . . Még egyszer köszönöm szíves jóindulatodat . . . , mellyel engem e megtisztelő megbízáshoz juttattál és támogatnál.” „A Te bábáskodásod mellett remélem, simán születik majd meg az emlékmű.”

Elképzeléseiről írja: „Mozgalmas drapériát gondolok, mely a test nyugodt ivelésével már szimbolikusan is ellentétben áll. Sok vágyakozást igyekeztem belevinni s azt hiszem ez sikerült is.” „Az emlékmű megtervezésénél a lehető legegyszerűbb eszközökkel, monumentalításra törekedtem, minden teatralitás nélkül, hiszen Madách egyénisége is minden póz nélkül való.”

A szobor nagyságát a helyszíni szemle után állapították meg. Ez költségvetés szempontjából fontos volt. A helyszíni szemle résztvevőit szomorú kép fogadta. Rigele így írja le a kripta állapotát: „Magát a sírhelyet igen elhanyagolt . . . állapotban találtam, a betonfedőlap repedezett, falai nedvesség ellen izolálva nincsenek, úgyhogy felülről-alulról szivárog bele a víz, . . .”

Nem maradt tehát más hátra, mint a sírbolt teljes átépítése figyelembe véve az egyszerűség és olcsóság szempontjait.

Rigele több helyről is kapott költségvetési ajánlatot és ezekből választotta ki a legmegfelelőbbet, mind a munka minősége, mind az ár szempontjából. Magyar pénzben mindössze kb. 10 000 P állt rendelkezésre, mely összegből az erősen megrongálódott kripta helyreállítását is fedezni kellett. Ezt az összeget az MTA és a Kisfaludy Társaság teremtette elő. Ezzel kapcsol-

latban Berzeviczy azt írja Horánszky Lajosnak: „s amikor szükséges lesz, szívesen fogok a további összegek utalványozása érdekében [az Akadémiánál] ismét közbenjárni.” Ezek az összegek az MTA pénztári naplóiban megtalálhatók, de Berzeviczy halálával a nagyobb összegű utalványozások megszűntek. A kiadások fedezésére más segítség után is kellett nézni. Ennek eredményeként Ravasz László az Országos Madách Imre Szoborbizottság nevében a Budapesten tervezett Madách szoborra befolyt összegek kamataiból 2000 P kölcsönadására tett ígéretet.

Mivel az első kriptá súlyos hiányai az elégtelen műszaki és pénzügyi ellenőrzésből származtak, szükség volt olyan személyre, aki a munka menetét állandóan ellenőrizze s a hivatalos ügyeket intézze. Ezt az embert Giller János losonci ügyvéd személyében találták meg. Horánszky 1936. jún. 23-án kelt levelében kéri meg Gillert a rekonstruáló munka ellenőrzésére. Giller már aug. 6-án közli, hogy az építész, kit a kriptá újjáépítésével bíztak meg, jelentkezett. „Az új sírbolt betonból készült és kívülről faragott kővel van burkolva. Belvilága 2,50 m × 3,50 m . . .” A sírboltban a bejáratnál szemben a sírbolt közepén helyezték örök nyugovóra Madách bronzkoporsóját. Ezen csupán ennyi állt: „Madách Imre a költő”. A kriptában még 4 koporsóban helyezték el a Madách család többi tagját. Mindez 1936. nov. 12-én történt. Ezután már rohamléptekkel halad előre a síremlék elkészítése.

A szobor elhelyezésével kapcsolatban Rigele ezeket írja: „Az emlékmű felállításának helye igen megfelelő, szelíd lejtő legmagasabb pontján, az országútról messziről látható . . . Az országútról esetleg később utat lehetne átvágni egyenesen az emlék irányában, lépcsők sorozata még emelné az emlékmű monumentalitását.” Sajnos a megoldás nem valósult meg, de az emlékmű így is monumentális, hiszen több, mint 8 m magas. 1 m 30 cm az alap magassága. Ezen áll az oszlop, mely 3 m 20 cm és ezen helyezkedik el a 3 m 60 cm magas szobor az „égbetörő ifjú”. Telcshez ezeket írja Rigele: „A nagy és szép feladat, mely elé Horánszkyék a Te jóvoltából állítottak, szerencsésen befejeződött; f. hó [1936. dec.] 19-én állítottuk fel S[z]tregován a Madách emléket.”

Horánszkyhoz az emlékmű befejeztével így ír: „Biztosítom, hogy lehetőségeimhez képest mindig örködni fogok a Sztregovai síremlék felett, hiszen nemcsak egyik legjobb és legkedvesebb művemről van szó, hanem tartozom ezzel a nagy költő emlékének is. Büszkeséggel és örömmel tölt el a tudat, hogy Madách sírhelyét az én művem jelöli. Mély hálával tartozom Önnek . . . [hogy] annyi sok nehézséggel megküzdött, hogy az emlékmű megalkotását lehetővé tegye. Szívből kívánom, hogy hazafias munkásságát még soká folytassa, és a magyar kultúránknak még számos szolgálatot tehesen.”

Utolsó ez ügyben kelt levelében is megmutatkozik Rigele Alajos szobrászművésztünk önzetlensége, melyben lemond a fennmaradt munkadíjról. A költségvetés így is elég nagy összegre emelkedett. Összesen 56 834 Kc-t tett ki, melyet 7 részletben törlesztettek 1936. VII. 20. és 1938. VII. 16. között. A fizetés ilyen elhúzódása a nagymérvű anyagi nehézségekkel magyarázható. A szobor és a kész emlékmű átadása ezúttal ünnepélyes külsőségek és megemlékezések nélkül zajlott le.

Végül szeretném megemlíteni azt az áldozatos és önzetlen munkát, amelyet egyesek minden állami támogatás nélkül a síremlék felállításáért végeztek. Rigele Alajosról már megemlékeztem. Telcs Ede kiváló szobrászunk az ügy iránti lelkes buzgalomból teljesen díjlanul tett szolgálatokat. Giller János szintén „természetesen semmiféle munkadíjat nem számít”, mert mint írja: „én nem lehetek egy közügynek, kegyeleti kötelességnek zsarolója.” „. . . Mint magyar ember természetes kötelességből fakadóan vállalok munkát és fáradságot azért, hogy a nagy költő emlékének szolgáljak.”

Horánszky Lajos munkát, fáradságot nem kímélve győzi le az újabb és újabb akadályokat, „koldulja össze a pénzt”. Így ír: „Szeretnék már magam is tülesni az ügyön, mert . . . elég volt az örökös harc a szűkkeblűséggel.” Keserűen még hozzát teszi, ha megírja az emlékmű történetét, „az méltó korkép lesz a mai időkből”.

„A Kisfaludy Társaság köszönetet mond[ott] Horánszky Lajos r. tagnak, amiért nemcsak létesítette ezt a nagyon becses síremléket, hanem továbbra is gondoskodik róla.” A Társaság jegyzőkönyvi köszönetét nyilvánította az összes közreműködőnek így a Magyar Tudományos Akadémiának, a pénzügyminiszternek, „valamint az emlékmű alkotójának Rigele Alajos szobrászművésznék”.

A síremlék további sorsáról Ruffy Péter: *A riporter visszanéz* c. írásaiban találunk utalásokat.

„A síremléket az »önálló« szlovák állam idején súlyosan megrongálták, a kriptá majdnem összedőlt . . . A csehszlovák hatóságok 1955-ben védetté nyilvánították a parkot, műemlékké a sírt a síremléket 1960-ban helyreállították, a sírkertet kerítéssel vették körül.”

1964-ben pedig, Madách halálának századik évfordulóján, a szlovák hatóságok és a magyar küldöttségek bensőséges megemlékezéseket tartottak.

Ifj. Horánszky Nándor